

Eeva Jonsson

Mitä rahat voivat kertoa Linnaniemen viikinkiaikaisesta kaulaketjusta? Uusia tulkintoja vanhasta kätköstä

Halskedjan i Linnaniemiskatten

Artikeln behandlar mynten och halskedjan i Linnaniemiskatten som hittades i Tavastland i Finland 1894. Förutom sex silverföremål omfattar skatten totalt 65 mynt (främst islamiska dirhamer från 900-talet samt tyska och engelska mynt från 1000-talet). Nio av mynten ingår i halskedjan. Skattens terminus post quem, 1089, gör den till Finlands yngsta kända vikingatida silverskatt. Avsikten här är att diskutera mynten, när halskedjan tillverkades och hur den användes, samt att försöka förstå skattens ovanligt långa bildningshistoria och deponering.

Tämän artikkelin tavoitteena on pohtia lähemmin Hämeenlinnan Linnaniemen hopeakätköön kuuluvan kaulaketjun ajoitusta ja käyttötarkoitusta, sekä ymmärtää kätkön kertymishistoriaa ja kätkemisen takana olevia syitä.¹ Kuuden hopeaesineen lisäksi kätköön kuuluu kaikkiaan 65 rahaa, joista yhdeksän on kiinni kaulaketjussa (Talvio 2002: nro 134 viitteineen). Kätkön *terminus post quem* on 1089 ja Linnaniemi on siten kaikkein nuorin tunnettu viikinkiaikainen hopeakätkö Suomessa. Kätkön löytyessä vuonna 1894 löytöpaikkaa kutsuttiin nimellä Linnaniemi, mistä johtuen hopeakätköä kutsutaan vielä tänäkin päivänä ”Linnaniemen hopeakätköksi”. Kätkön löytöpaikka sijaitsee Hämeessä Vanajaveden itärannalla, keskiaikaista Hämeen linnaa vastapäätä. Vuodesta 1992 lähtien muinaisjäännöstä on kutsuttu nimellä Varikonniemi.

Kätkö löytyy

Linnaniemen tutkimukset käynnistyivät vuonna 1894, kun ojankaivuun yhteydessä löytyi viikinkiaikainen kaulaketju, johon on kiinnitetty yhdeksän rahariipusta, 56 irtonaista viikinkiaikaista rahaa, hopeiden hevosenkenkäsolkki, kaksi hopeahelmeä sekä kaksi riipusta. Kätkö löytyi noin 40–42 cm syvyydestä, kuvauksen mukaan ”suhteellisen ison” kiven vierestä (Heikel 1895; Lagus 1900: nro 512).

Vuosina 1890–1895 Linnaniemen alueella löydettiin kaivu- ja rakennustöiden yhteydessä muitakin esineitä, jotka on todennäköisesti heitetty pois. Löytöjen joukossa oli mm. lasihelmi, sulanutta lasia, ihmisluita ja miekan fragmentti. A. O. Heikel Muinaismuistoyhdistyksestä teki paikalle kaksi tarkastusmatkaa, ja hän on piirtänyt alueesta kartan, johon varhaiset löydöt on merkitty (Heikel 1895). Lisäksi koulupoika löysi alueelta vuonna 1953 pyöreän ku-

purasoljen mansikkamaata puhdistessaan. Eeva-Maria Viitasen pro gradu -työssä (1995) on erinomaiset tiedot alueen vanhemmasta arkistomateriaalista ja kartoista.

Näiden vanhojen löytöjen vuoksi käynnistettiin ns. Varikkoniemi-projekti vuonna 1986, koska kaupunki suunnitteli alueelle rakennusprojektia (Schulz & Schulz 1993). Vuosien 1986–1990 ja 1992–1993 arkeologisten tutkimusten mukaan paikalla sijaitsee laaja myöhäisrautakautinen ja varhaiskeskiaikainen asuinpaikka. Muinaisjäännöksen todellisesta luonteesta on erilaisia näkemyksiä (esim. Taavitsainen 2005: 22–26).

Myös kätköön kuuluvilla rahoilla, joihin käsillä olevassa artikkelissa on tarkoitus keskittyä, on pitkä tutkimushistoria. C. A. Nordman (1921) ja Tuukka Talvio (1978) ovat julkaisseet kätköön kuuluvat englantilaiset rahat. Tutkijat ovat tunnistanee osan rahoista eri tavalla, mutta olen tässä seurannut Talvion tunnistuksia. Kätkön saksalaiset rahat on tunnistanut ja julkaissut Helmer Salmo (1948) ja islamilaiset rahat Beatrice Granberg (1966). Tarkempi lista kätköön kuuluvista rahoista on tämän artikkelin liitteenä. Osa kätköön kuuluvien saksalaisten rahojen ajoituksista on päivitetty paremmin tämän hetkistä tutkimustilannetta vastaaviksi. Yksi kaulaketjuun kuuluneista islamilaisista rahoista puuttuu Granbergin valokuvista ja listasta. Vaikuttaa siltä, että kyseinen raha on irronnut kaulaketjusta silloin kun Granberg on valokuvannut ja tunnistanut kätköön kuuluvia rahoja, eikä ole tiedossa, mikä irrallisista islamilaisista rahoista on alun perin ollut kiinni kaulaketjussa. Tuukka Talvio on luettellonut väitöskirjassaan kaikki vuoteen 2002 mennessä tunnetut rahalöydöt Suomesta ajanjaksolta 800–1200. Talvio käsittelee irtto-, kertymä- ja hautalöytöjä sekä kätköjä omina löytökategorioiden. Linnaniemen kätkö kirjallisuusviitteineen on esitelty perusteellisesti Talvion väitöskirjassa (2002: nro 134).

Kätkön sisältö

Kuten aikaisemmin mainittiin, Linnaniemen hopeakätköön kuuluu rahojen lisäksi kuu-

si hopeaesinettä. Christina Bäcksbäck (1975) käsittelee laudaturtyössään Suomen 1000-luvun rahakätköihin kuuluvia esineitä, ja Linnaniemen kätkö on mukana hänen tutkimuksessaan (Bäcksbäck 1975: 16–17). Viimeksi Linnaniemen kätköön kuuluvia hopeaesineitä on käsitellyt perusteellisemmin Leena Tomanterä (1986). Hän kutsuu kahta kätköön kuuluvaa riipusta kirveen- tai tiu'unmuotoisiksi amuleteiksi ja hänen mukaansa ne ovat saattaneet alun perin kuulua kaulaketjuun (Tomanterä 1986: 271–272) (kuva 1).

Kaulaketjussa on neljä länsimaista rahaa, joista ainakin kahden valinta saattaisi perustua ristiin kuvamotiivina. Näissä tapauksissa raha on nimittäin käännetty siten, että risti (toisin sanoen rahan taustapuoli) on ulospäin. Risti on symboli, jolla saattoi luonnollisesti olla merkitystä sekä korun kantajalle että katselijalle. Toisaalta englantilaisten rahojen ristin sakaroilla

Kuva 1. Linnaniemen hopeakätköön kuuluvat esineet. Suomen Kansallismuseo. (Kuva: Museovirasto).

oli myös toinen, puhtaasti käytännöllinen merkitys rahan jakolinjoina. Näiden linjojen avulla raha voitiin jakaa neljään täsmälleen yhtä suureen osaan. Islamilaisten dirhemien arvo oli suunnilleen kaksinkertainen myöhemmin tuotuihin saksalaisiin ja englantilaisiin rahoihin verrattuna ja tarve niiden jakamiseen oli siksi huomattavasti suurempi. Pohjolassa rahojen jakaminen harvinaistui viikinkiajan loppua kohti (Jonsson 2004: 1–4). Luultavasti kaulaketjun ristimotiivi on ymmärretty koristeellisenä yksityiskohtana, ja mahdollisesti myös uskonnollisena symbolina, mutta on myös hyvin todennäköistä, että sen lisäksi englantilaisten rahojen ristin merkitys rahan jakolinjoina on tunnettu.

Hopeaesineiden läheisyydestä löytyi noin vuonna 1890 rautainen kirves, jossa on jälkiä hopeakoristelusta, sekä rautainen keihäänkärki. Otto Alceniuksen mukaan kirves ja keihäänkärki ovat tuskin kuuluneet samaan kätköön hopeaesineiden kanssa (Alcenius 1901: 29–30). Tämä näkemys on omaksuttu myöhemmässäkin tutkimuksessa. Siiri Tuomenojan (2014) artikkeli viikinkiaikaisten rahakätköjen löytöpaikoista on hyvin mielenkiintoinen tässä yhteydessä. Hän on keskittynyt erityisesti itäsuomalaisiin kätköihin, joiden joukosta hän on nostanut tarkemmin esille kaksi kätköä. Toinen esimerkkikätköistä on Kurkijoen Kuuppalan kätkö (*terminus post quem* 1050) (Talvio 2002: 211–212 viitteineen). Lähellä kätköpaikkaa sijaitsevalta Villapekko Nokelaisen saarelta on löytynyt kaikkiaan 48 rautakirvestä kätkölöytöinä (Uino 1997: 247). Tuomenojan mukaan mahdollisesti samanaikainen kirveiden kätkeminen voidaan nähdä potentiaalisesti rituaalisena toimintana (Tuomenoja 2014: 40–41). Tässä valossa rautaisen kirveen ja keihäänkärjen yhteyttä Linnaniemen hopeakätköön saattaa olla tarpeen pohtia uudelleen.

Kysymys kaulaketjujen alkuperästä ja ajoituksesta

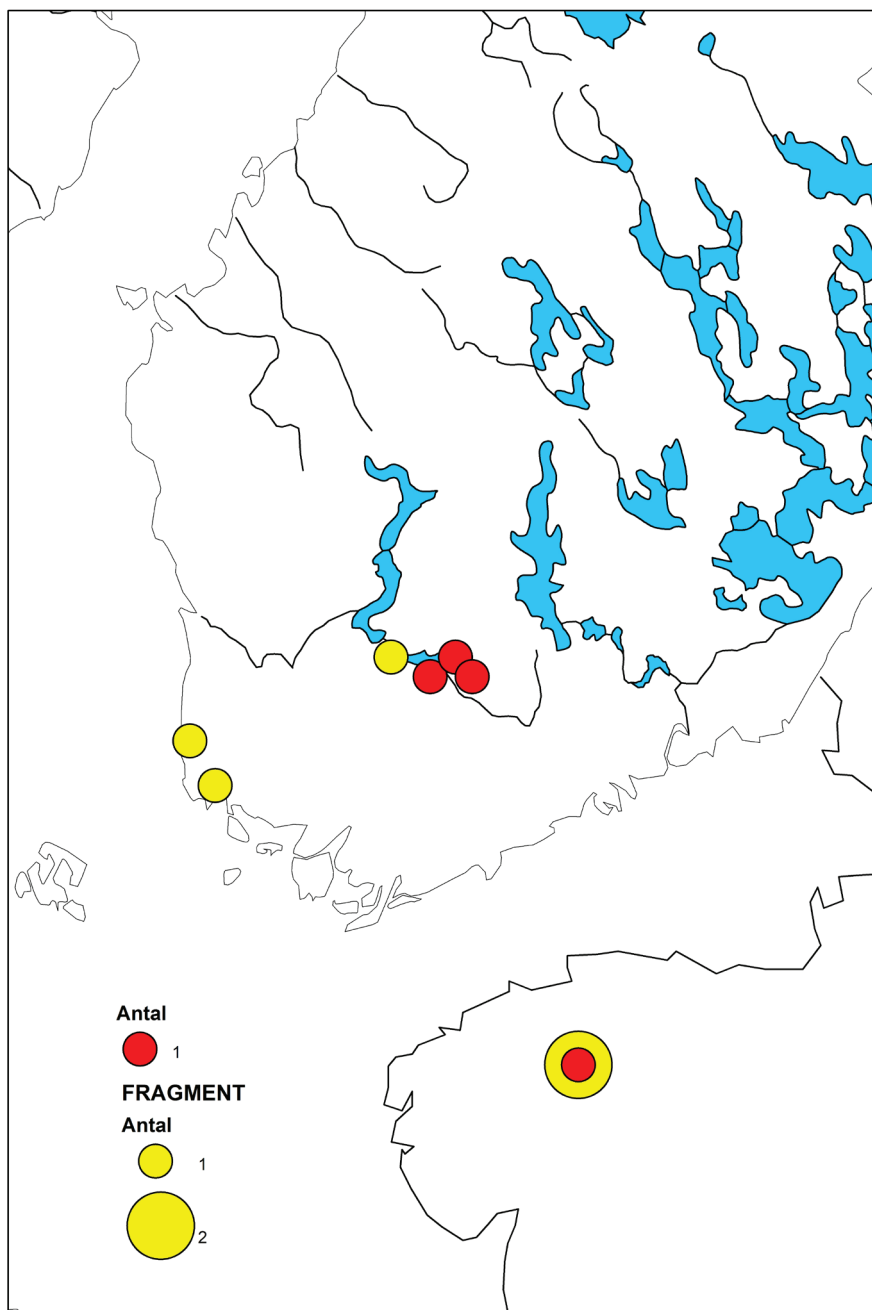
Kaikki suomalaiset 1000-luvulle ajoittuvat kaulaketjut, jotka on tavattu kätköistä ja

joissa on rahoja riipuksina kuuluvat yhteen ja samaan tyyppiin: kaulakorut rakentuvat lyhyistä rinnakkaisista hopealangoihin punotuista ketjuista, jotka on yhdistetty toisiinsa hopearenkailla. Tänä päivänä Linnaniemen tyyppin kaulaketjuja tunnetaan nykyisen Suomen alueelta kaikkiaan kuudesta kätköstä, joista kaksi on peräisin Varsinais-Suomesta ja neljä Hämeestä (kuva 2). Nämä kaikki ovat mukana Christina Bäcksbäckin (1975) ja Leena Tomanterän (1986) tutkimuksissa, vuonna 1996 Hämeenkosken Alangosta löytynyttä ketjua lukuun ottamatta (Talvio 2002: nro 133). Kaulaketjut Hauhon Lehdesmäeltä (Talvio 2002: nro 130) (kuva 3) sekä Hämeenlinnan Linnaniemeltä ja Hämeenkosken Alangosta ovat suhteellisen kokonaisia. Liedon Anttilan (Talvio 2002: nro 112), Nousiaisten Nikkilän (Talvio 2002: nro 115) ja Hattulan Luurilan (Talvio 2002: nro 129) kaulaketjut ovat sen sijaan hyvin fragmentaarisia, ja kyseiset kätköt sisältävät myös muuta pilkkohopeaa.

Suomen rajojen ulkopuolelta on kätköistä tähän mennessä löytynyt vain kolme kaulaketjua, jotka edustavat samaa tyyppiä. Nämä ovat Viron Paunkülan (A ja B) kätköistä (Molvögin 1994: nro 10A ja 10B). Yksi ketjuista on säilynyt kokonaisena ja kaksi ovat fragmentaarisia (kuva 4). Paunkülasta löytyi lisäksi 97 irtonaista rahariipusta, joihin on kiinnitetty silmukka. Kokonaisena säilyneen kaulaketjun silmukat on tehty hopeasta, kun taas yksittäisissä rahoissa olevat silmukat on useimmiten tehty pronssista (Leimus 2007: 23). Yksinkertaiset, leikatut pronssisilmukat vaikuttavat tyyppillisiltä virolaisille löydöille, ja siksi on todennäköistä että ne ovat paikallista tuotantoa (ks. esim. Molvögin 1994: 79–83; Leimus 2007: 361, 363).

Hjalmar Appelgren (1905) oli ensimmäinen, joka käsitteli Linnaniemen kaulaketjua perusteellisemmin. Hän esittää, että ketjun valmistustekniikka on peräisin ”Orientista”, kuten myös kaulaketjuun kuuluvat riipukset. Kolmionmuotoinen riipus kauimmaisena oikealla on hänen mukaansa luultavasti palanen persialaisesta mal-

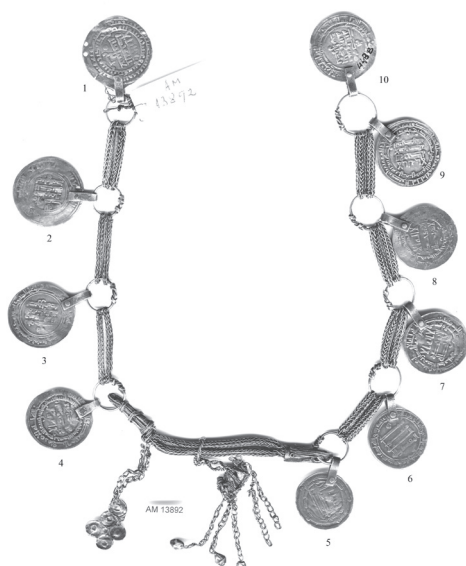
Mitä rahat voivat kertoa Linnaniemen viikinkiaikaisesta kaulaketjusta? Uusia tulintoja vanhasta kätköstä

Kuva 2. Linnaniementyyppin kaulaketjujen levintä. (Piirtänyt: E. Jonsson).

Kuva 3. Hauhon Lehdesmäen hopeakätköön kuuluva kaulaketju. Suomen Kansallismuseo. (Kuva: E. Jonsson).

Kuva 4. Viron Paunkülan hopeakätköön kuuluva kaulaketju. (Leimus 2007: 158. Kuva: I. Leimus).

Mitä rahat voivat kertoa Linnaniemen viikinkiaikaisesta kaulaketjusta? Uusia tulintoja vanhasta kätköstä

Taulukko 1. Kokonaisina säilyneiden Linnaniemen tyyppin kaulaketjujen rahariipusten ajoitus.

<i>Paunküla</i>	<i>Lukumäärä</i>	<i>Vanhin</i>	<i>Nuorin</i>
Islamilaiset	10	901/2	934/5
<i>Alanko</i>	<i>Lukumäärä</i>	<i>Vanhin</i>	<i>Nuorin</i>
Islamilaiset	8	909/10	996–998
Bysanttilaiset	2	969–976	n. 977–989
Englantilaiset	3	n. 997–1003	n. 1009–1016
Yhteensä	13	909/10	n. 1009–1016
<i>Linnaniemi</i>	<i>Lukumäärä</i>	<i>Vanhin</i>	<i>Nuorin</i>
Sassanidien drakhma	1	616	-
Islamilaiset	4	892/3	925/6
Englantilaiset	3	n. 1023–1029	n. 1042–1044
Tanskalaiset	1	-	1047–1074
Yhteensä	9	616	1047–1074
<i>Lehdesmäki</i>	<i>Lukumäärä</i>	<i>Vanhin</i>	<i>Nuorin</i>
Islamilaiset	11	901/2	972/3
Saksalaiset	1	-	n. 1075–1035
Englantilaiset	3	n. 991–997	n. 1029–1035
Ruotsalaiset	1	n. 1023–1029	-
Yhteensä	16	901/2	n. 1075–1080

jasta, sydämenmuotoinen nielloin koristettu riipus on alun perin vyönhela, toinen pienemmistä riipuksista keskellä oikealla on ns. lunula (puolikuunmuotoinen koru), ja toinen pienemmistä riipuksista keskellä vasemmalla on niin ikään vyönhela. Appelgrenin mukaan kaulaketju on todennäköisesti valmistettu pilkkohopeasta Suomen alueella, mutta hän ei kuitenkaan sulje täysin pois mahdollisuutta, että kaulaketju saattaisi olla tuontia ”Orientista” (Appelgren 1905: 5–26). Myös Talvio pitää todennäköisenä, että kaulaketjut on valmistettu Suomessa (Talvio 2002: 62).

Leena Tomanterä (1986) toteaa tutkimuksessaan, että Linnaniementyyppin kaulaketjuja on hyvin vaikea ajoittaa tarkemmin. Hänen mukaansa on kuitenkin mahdollista todeta, että suurin osa kaulaketjuista ajoittuu 1000-luvulle. Hän huomauttaa myös, että 90% haudoista ja kätköistä jotka sisältävät samalla tekniikalla valmistettuja esineitä, sisältävät myös muita itäisiä tuontiesineitä, kuten islamilaisia tai bysanttilaisia rahoja, vaa’an tai filigraanihelmiä. Samalla tekniikalla (ruots. *öglestygn*) on valmistettu mm. eräitä Birkasta löytyneitä tekstiilejä, venäläisiä rannekoruja ja karjalaisia hiuskoruja. Tomanterän mukaan kokonaiskuva näyttäisi viittaavan siihen, että myös itse kaulaketjut olisivat itäistä tuontia (Tomanterä 1986: 272–273).

Christina Bäcksbacka (1975) on tehnyt tutkimuksessaan tärkeän havainnon, joka tarjoaa lähtökohdan omille ajoituksilleni: Hänen mukaansa Linnaniemen kaulaketjuun kuuluvat islamilaiset rahat sekä kaksi isompaa riipusta, jotka on kiinnitetty kaulaketjun renkasiin silmukan avulla, voidaan katsoa kuuluvan alkuperäiseen kaulaketjuun. Pienemmät riipukset ja nuoremmat länsimaiset rahat on sen sijaan kiinnitetty itse kaulaketjuun (ei renkasiin) pidemmin hopeaketjuin, ja ne on oletettavasti lisätty myöhemmin (Bäcksbacka 1975: 100–107).

Kaikkien neljän kokonaisena säilyneen kaulaketjun renkasiin on kiinnitetty ainoastaan islamilaisia tai bysanttilaisia rahoja. Tätä voidaan pitää osoituksena kaulaketjujen alkuperäisestä ulkonäöstä, ja mielestäni kaulaketjujen valmistusajankohdan ratkaisemisessa voi siksi lähteä näiden rahojen ajoituksista.

Viron Paunkülan kahden fragmentaarisen kaulaketjun renkasiin on kiinnitetty myös sekundaarisia rahoja, mutta nämä on kiinnitetty ketjuin, kun taas kaikkien säilyneiden kaulaketjujen alkuperäiset rahat on kiinnitetty hopeasil mukoin.

Nuorimman (alkuperäisen) islamilaisen rahan perusteella virolaisen Paunkülan kaulaketjua voisi olettaa vanhimmaksi kokonaisena säilyneistä kaulaketjuista. Paunkülan kaulaketju on erityisen mielenkiintoinen siksi, että siihen on kiinnitetty kaikkiaan 10 islamilaista rahaa, mutta ei yhtään nuorempaa länsimaista rahaa, kuten kaikkiin Suomesta löytyneisiin kaulaketjuihin. Kaikki kaulaketjun rahat voidaan siten lukea alkuperäisiksi, ja nuorin näistä on lyöty vuonna 934/5. Kuitenkin ruotsalaisissa kätköissä voi selvästi havaita, kuinka uusien rahojen osuus kätköissä romahtaa 950-luvulta alkaen, ja 900-luvun alkupuoliskolla lyödyt rahat dominoivat rahakätköjä aina 990-luvulle saakka (Jonsson 1992: 79; katso myös Talvio 2002: taulukko 19, islamilaiset rahat Suomen 1000-luvun kätköissä). Rahantuonnin kronologiasta johtuen Paunkülan (alkuperäisen) kaulaketjun valmistamisajankohtaa ei siten ole mahdollista määritellä nuorimman rahariipuksen ajoituksen perusteella, vaan on todennäköisempää, että rahat ovat huomattavasti kaulaketjua vanhempia.

Hämeenkosken Alangon kaulaketjussa on kaikkien kaulaketjujen nuorin alkuperäinen (islamilainen tai bysanttilainen) raha. Kyseinen raha on lyöty vuosien 996–998 välillä, mikä merkitsee, että kyseinen kaulaketju, ja näkemykseni mukaan kaikki Linnaniemen tyyppin kaulaketjut, olisi voitu valmistaa aikaisintaan vuoden 1000 tienoilla tai hieman myöhemmin. Alangon kaulaketju käsittää kaikkiaan 13 rahaa, joista kahdeksan islamilaista ja kaksi bysanttilaista voidaan lukea alkuperäisiksi. Kaulaketjun nuorin raha on lyöty Englannissa vuosina 1009–1016. Ketjuun on siis myöhemmin lisätty rahoja, mahdollisesti yhtä sukupolvea myöhemmin.

Linnaniemen kaulaketju käsittää viisi alkuperäistä rahaa, joista vanhin on sasanidien vuonna 616 lyöttämä drakhma ja neljä on islamilaisia. Kaulaketjun nuorin

(alkuperäinen) islamilainen raha on lyöty vuonna 925/6, ja koko kaulaketjun nuorin raha on lyöty Tanskassa vuoden 1047 jälkeen. Kaulaketjuun on siten myöhemmässä vaiheessa lisätty rahoja, mahdollisesti kaksi tai kolme sukupolvea myöhemmin.

Hauhon Lehdesmäen kaulaketjua on todennäköisesti täydennetty viimeisimpänä uusilla rahoilla. Kaulaketju käsittää 19 rahaa, joista 11 islamilaista ovat alkuperäisiä. Kaulaketjun nuorin islamilainen raha on lyöty vuonna 972/3, ja nuorin kaikista rahoista on lyöty Saksassa vuoden 1075 jälkeen. Lehdesmäen kaulaketju on siten ollut käytössä noin kolmen tai neljän sukupolven ajan. Tuukka Talvion mukaan Hauhon Lehdesmäen kätkö muistuttaa Linnaniemen kätköä myös muilla tavoin. Molemmat kätköt ovat epätavallisia, koska niiden dominoivana elementtinä ovat dirhemit, jotka olivat kätkemisen aikaan yli sata vuotta vanhoja (Talvio 2002: 56–57). Kätköt ovat löytyneet vierekkäisistä kunnista, vain 25 km etäisyydellä toisistaan.

Kaikkien tunnettujen kaulaketjujen levinneen sekä kokonaisina säilyneiden kaulaketjujen rahojen ja riipusten yhdistelmän perusteella esitän, että kaikki kaulaketjut olisi valmistettu pilkkohopeasta lyhyellä ajanjaksolla (mahdollisesti yhden ainoan hopeasepän toimesta) noin vuoden 1000 tienoilla, todennäköisesti Hämeessä tai Varsinais-Suomessa.

Kätkeminen

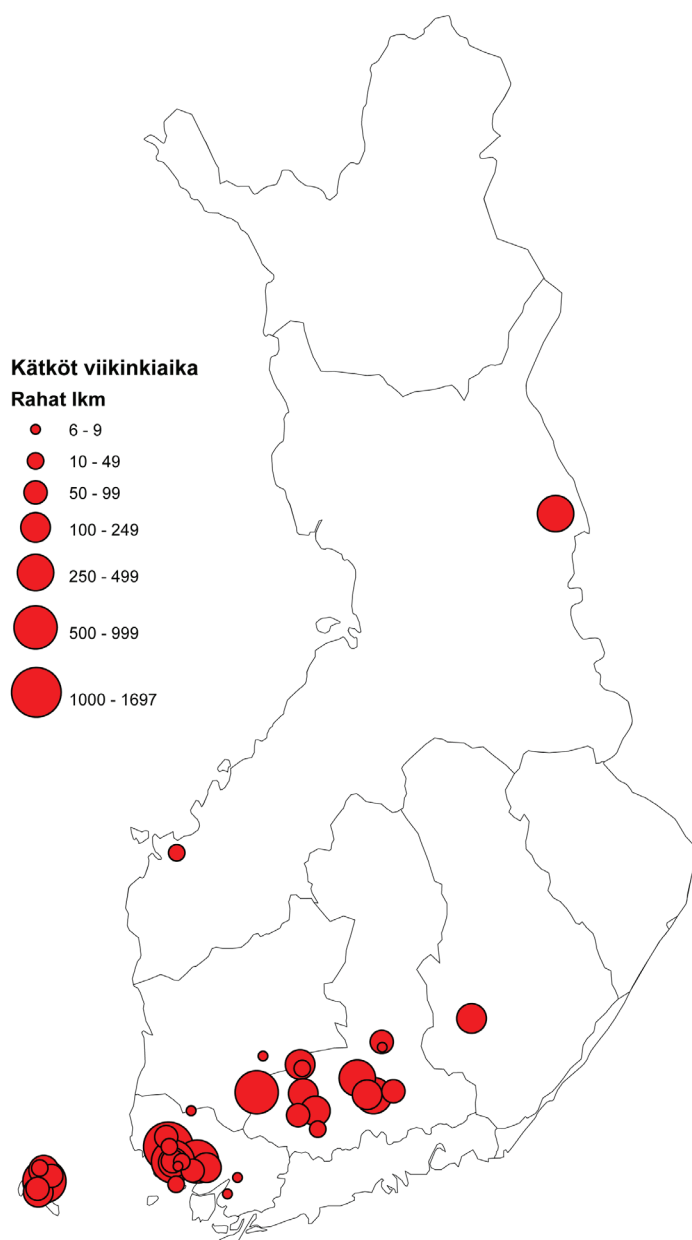
Tuukka Talvio (2002) on rekisteröinyt väitöskirjassaan 45 viikinkiaikaista hopeakätköä Suomesta, jotka sisältävät rahoja: kymmenen kätköistä on peräisin Ahvenanmaalta ja loput Manner-Suomesta (Talvio 2002: 42–49) (kuva 5). Viikinkiaikaiset rahakätköt voidaan jakaa karkeasti kahteen ryhmään: islamilaiset kätköt ovat pääasiassa peräisin Ahvenanmaalta ja ajoittuvat 800- ja 900-luvuille. 1000-luvun kätköt ovat peräisin Manner-Suomesta ja ne ovat sisällöltään sekoittuneita. Tämä tarkoittaa, että kätköt sisältävät rahoja usealta maan-

tieteelliseltä alueelta: suurin osa rahoista tulee silloisesta saksalaisesta keisarikunnasta ja Englannista ja pienempi osa rahoista tulee muilta alueilta. Kätköissä on tavallisesti mukana myös joitakin dirhemejä 900-luvulta.

Varsinaissuomalaiset 1000-luvun kätköt on tulkittu perinteisiksi pohjoismaisiksi kauppiaskätköiksi (Talvio 2002: 122–123). Talvio käyttää käsitettä ”tukkukauppias” viitatessaan rannikon kauppiasiin ja kätköjen omistajiin, kun taas Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander kirjoittaa artikkelissaan rannikon maataviljelevistä kauppiaista (Lehtosalo-Hilander 1983: 297). Talvion mukaan Hämeen hopeatalous toimi rinnakkain Varsinais-Suomen kanssa, ja hopea tuli sisämaahan pääasiassa varsinaissuomalaisten kauppiaiden välityksellä. Hämeen kätköt sisältävät tavallisesti kokonaisia koruja, kun taas varsinaissuomalaisissa kätköissä on enemmän rahoja ja pilkkohopeaa (Bäcksbacka 1975: 134; Talvio 2002: 123).

Siiri Tuomenoja (2014) on tarkastellut 16 itäistä kätköpaikkaa, ja havainnut, että aineiston kätköjä yhdistää mm. niiden sijainti rautakautisten vesireittien varrella. Hämeenkosken Alangon kätköä lukuun ottamatta kaikki hänen tarkastelemaisensa kätköpaikat sijaitsevat vesistöjen äärellä (Tuomenoja 2014: 43). Linnaniemen kätköpaikka sijaitsee Vanajaveden itärannalla, suhteellisen lähellä vesirajaa (ks. kartat Heikelin 1895 tutkimusraportissa). Vesistö on niemen kohdalta hyvin kapea, ja kätköpaikalta on ollut mahdollista tarkkailla kaikkea Vanajavedelle suuntautuvaa ja sieltä poistuvaa vesiliikennettä. On siis mahdollista, että kätkön avulla on esimerkiksi haluttu vahvistaa paikallisia rajoja ihmisten mielisä. Kätkössä on myös muita piirteitä, jotka viittaavat siihen, että kätköä ei tulisi ymmärtää perinteisenä kauppiaskätkönä, tai edes ”omaisuuskätkönä”, vaan tässä tapauksessa esineet on todennäköisemmin kätketty niihin liitettyjen maagisten ominaisuuksien vuoksi.

Talvio on todennut, että yli 90 % islamilaisista rahoista jotka on lyöty 900-luvulla, ja jotka lopulta päätyivät Suomen 1000-luvun

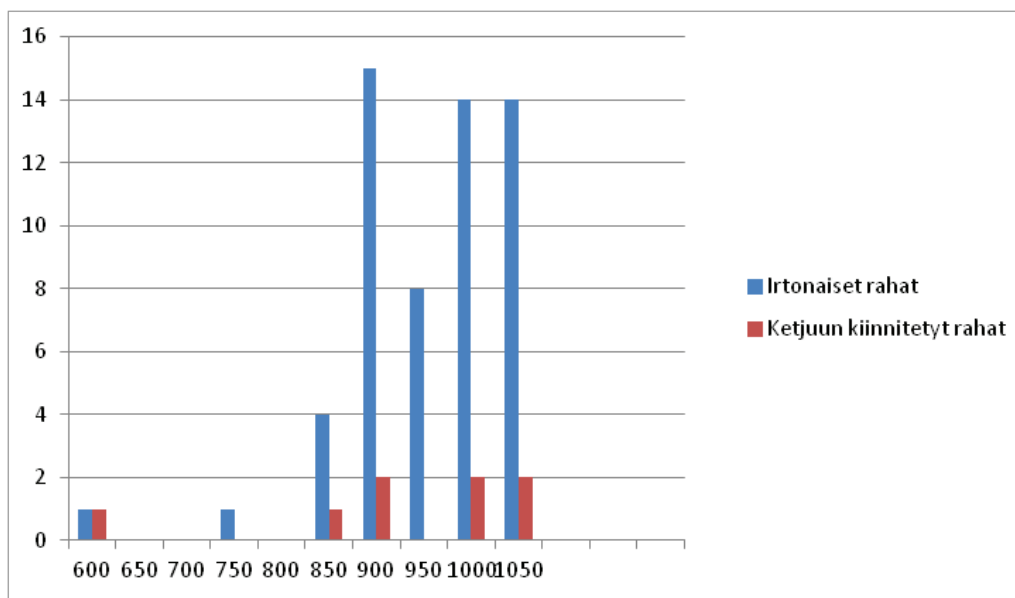
**Kuva 5. Viikinkiaikaiset rahoja sisältävät hopeakätköt Suomessa Talvion 2002 mukaan.
(Piirtänyt: E. Jonsson).**

kätköihin, olivat koruja (Talvio 2000: 984). Melkein kaikissa Linnaniemen kätköön kuuluvissa islamilaisissa rahoissa on silmukka tai jäänteitä silmukasta (ks. lista kätköön kuuluvista rahoista artikkelin liitteenä). On ilmeistä, että ainakin suurin osa kätkön rahoista on valittu isommasta aineistosta koruina käytettäväksi. Islamilaiset rahat olivat erityisen suosittuja koruina Suomessa. Täällä jopa valmistettiin kopioita islamilaisista rahoista, joita käytettiin ainoastaan koruina. Islamilaiset ja bysanttilaiset rahat olivat todennäköisesti niin suosittuja koruina kokonsa ja koristelunsa vuoksi (esim. Sarvas 1972: 7).

Linnaniemen hopeakätkön syntyhistoria on epätavanomaisen pitkä. Talvio on aikaisemmin todennut, että 900-luvun islamilaisten dirhemien suuri osuus Linnaniemen ja Lehdesmäen myöhäisissä kätköissä on poikkeuksellinen piirre, myös Gotlannin ja Viron kätköihin verrattuna. Linnaniemi on (ainakin teoriassa) Suomen nuorin viikinkiaikainen kätkö, mutta se on samalla Suomen ainoa 1000-luvulle ajoit-

tuva kätkö, jossa on mukana sassanidien drakhmoja 600-luvulta. Vaikuttaa siltä, että kätköä on alettu kerätä 800-luvun lopussa tai 900-luvun alussa (kaavio 1). Hopea on kätkeyty noin vuoden 1100 tienoilla, mikä viittaa siihen että kätköä on saatettu kerätä noin 200 vuoden ajan. Kätkön löytyessä ojankaivuun yhteydessä vuonna 1894 sen löytökonteksti oli epäselvä. Tästä huolimatta voidaan olettaa, että kaikki rahat kuuluvat yhteen ja samaan kätköön, koska kätkön varhaisin raha (sassanidien drakhma) on kiinni kaulaketjussa. Drakhmojen esiintymistä Linnaniemen kätkössä on vaikea selittää. Talvion mukaan drakhmat saattaisivat olla peräisin vanhasta kätköstä, joka on aktivoitunut uudelleen (Talvio 2002: 13). Suomesta tunnetaan kaikkiaan 18 sassanidien drakhmaa, joista valtaosa on peräisin 800-luvun kontekstista (Talvio 2002: 18).

Esitän, että Linnaniemen hopeakätkö on todennäköisemmin naiselle kuulunutta omaisuutta kuin kauppiaskätkö. Kätköä on

Kaavio 1. Linnaniemen hopeakätköön kuuluvat irtonaiset ja kaulaketjuun kiinnitetyt rahat. (Piirtänyt: E. Jonsson).

vuosien kuluessa hitaasti kartutettu ja se on kulkenut perintönä sukupolvelta seuraavalle. Kaulaketjuun on lisätty uusia rahoja ja riipuksia vuosien kuluessa, mikä osoittaa, että kaulaketju on ollut aktiivisessa käytössä. Todennäköisesti kaulaketju ei kuitenkaan ole ollut päivittäisessä käytössä, koska vanhimmat rahariipukset olisivat siinä tapauksessa kuluneempia.

Lopuksi

Arkeologisen tutkimuksen näkökulmasta viikinkiaikaisten hopeakätköjen sisältö on perinteisesti jaettu kahteen osaan: rahat päätyvät rahakammioon ja niitä tutkivat numismaatikot, kun taas esineet päätyvät museoon ja ne ovat arkeologien tutkimusala. Kätköjen jakamisen ongelma on tiedostettu kauan, mutta tästä huolimatta kätköjä on hämmästyttävän harvoin ollut mahdollista tarkastella kontekstissaan ja yhtenä kokonaisuutena. Uskon, että hopeakätköihin kuuluvien rahojen kronologisen sisällön ja alkuperän tarkastelu yhdessä perinteisen esinetutkimuksen keinojen, ja kätköjen ulkoisen kontekstin tuntemuksen kanssa saattaisivat paljastaa paljon viikinkiaikaisten kätköjen kertymishistoriasta ja kätkemisen syistä. Jonkun on aina täytynyt käydä kauppaa, jotta hopearahoihin on aikoinaan päästy käsiksi – tässä mielessä kaikki rahakätköt kertovat kaupankäynnistä. Kätkemisen syyt saattavat kuitenkin vaihdella suuresti ja siksi kutakin kätköä tulisi tarkastella yksittäistapauksena. Uudet löydöt tuovat kätköjen tutkimukseen uusia haasteita ja uusia mahdollisuuksia, mutta yhtä tärkeää olisi että vanhojakaan kätköjä ei unohdettaisi.

Bibliografia

Painamattomat lähteet

- Heikel, A. O. 1895. *Hämeenlinna Linnaniemi. Hopearahojen löytöpaikan kaivaus 1895*. Tutkimusraportti. http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/raportti/read/asp/hae_liite.aspx?id=106974&ttyyppi=pdf&kansio_id=109 (Luettu 1.1.2016)
- Viitanen, E.-M. 1995. *Hämeenlinnan Varikonniemen myöhäisrautakautisen ja varhaiskeskiaikaisen asuinpaikan kaivauksissa löytyneet kiinteät rakenteet ja palanut savi*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

Kirjallisuus ja lyhenteet

- Alcenius, O. 1901. *Fyra anglosachsisk-tyska myntfynd i Finland (1894–1897)*. SMYA XXI: 2. Helsinki.
- Appelgren, Hj. 1905. Die vielreihigen silbernen Gliederketten in finnländischen Funden. SMYA XXIII: 2. Helsinki.
- Berghaus, P. 1968. Die ältesten Münzen Münsters in schwedischen Funden. *Commentationes de nummis saeculorum* II: 39–93. The Royal Swedish Academy of Letters History and Antiquities, Stockholm.
- Bäcksbacka, C. 1975. *Föremålsbeståndet i 1000-talets finska myntförande skattfynd*. Helsingin yliopiston arkeologian laitos, moniste n:o 11. Helsinki.
- Dbg = Dannenberg, H. 1876–1905. *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit 1–4*. Weidmannsche Buchhandlung, Berlin.
- Granberg, B. 1966. *Förteckning över kufiska myntfynd i Finland*. Studia Orientalia XX–XIV. Societas Orientalis Fennica, Helsinki.
- Hahn = Hahn, W. 1976. *Moneta Radasponensis, Bayerns Münzprägung im 9., 10, und 11. Jahrhundert*. Braunschweig.
- Hbg. = Hauberg, P. 1900. *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*. KD-

- VSS 6. Række, historisk og filosofisk Afdelning V.1, København.
- Häv. = Hävernicks, W. 1935. Die Münzen von Köln. *Die Münzen und medaillen von Köln* 1. Paul Neubner, Köln.
- Jonsson, E. 2009. Halskedjan i Linnaniemiskatten. *Myntstudier* 2009:1:1–16.
- Jonsson, K. 1992. Hoards and single-finds from the middle and northern Baltic Sea region c. 1050–1150. *Studia Baltica Stockholmensia* 9: 79–89. Stockholm.
- Jonsson, K. 2004. Myntets delar och delade mynt under vikingatiden. *Myntstudier* 2004:5: 1–12.
- Lagus, W. 1900. *Numismatiska anteckningar, II. Om mynt funna i finsk jord*. Suomen tiedeseura, Helsinki. (Erip. teoksesta *Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk*, 60).
- Lehtosalo-Hilander, P.-L. 1983. Gutarnas förbildelser med Finland. I. Jansson et al. (toim.) *Gutar och vikingar*: 288–305. Statens Historiska Museum, Stockholm.
- Leimus, I. 2007. *Sylloge of Islamic coins 710/1–1013/4 AD. Estonian public collections*. Thesaurus historiae, 2. Estonian History Museum, Tallinn.
- Malmer, B. 1997. *The Anglo-Scandinavian coinage c. 995–1020. Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis*. Nova series, 9. The Royal Swedish Academy of Letters History and Antiquities, Stockholm.
- Molvögin, A. 1994. *Die Funde westeuropäischer Münzen des 10. bis 12. Jahrhunderts in Estland*. Numismatische Studien, H.10. Museum für hamburgische Geschichte, Hamburg.
- Nordman, C. A. 1921. *Anglo-Saxon Coins Found in Finland*. Finnish Archaeological Society, Helsingfors.
- Salmo, H. 1948. Deutsche Münzen in vorgeschichtlichen Funden Finlands. SMYA XLVII. Helsinki.
- Sarvas, P. 1972. *Länsi-Suomen ruumishautojen raha-ajoitukset*. Helsingin yliopiston arkeologian laitos, moniste n:o 6. Helsinki.
- SCBI = Talvio, T. 1978. *Sylloge of Coins of the British Isles* 25.
- Schulz, E.-L. & H.-P. 1993. Hämeenlinna Varikkoniemi – eine späteisenzeitliche-

- frühmittelalterliche Kernsiedlung in Häme. *Suomen Museo* 1992: 41–85. Helsinki.
- Taavitsainen, J.-P. 2005. Roska ei valehtelee: Nuoret ajat ja arkeologia. *Tieteessä tapahtuu* 2005: 5: 19–26.
- Talvio, T. 1978. The National Museum, Helsinki, and Other Public Collections in Finland. Anglo-Saxon, Anglo-Norman, and Hiberno-Norse Coins. *Sylloge of Coins of the British Isles* 25. British Academy, London.
- Talvio, T. 2000. Islamic and western coins as jewellery in Viking-Age Finland. B. Kluge & B. Weisser (toim.) *XII. Internationaler Numismatischer Kongress Berlin 1997. Akten – Proceedings – Actes*: 983–985. Berlin.
- Talvio, T. 2002. Coins and coin finds in Finland AD 800–1200. *Iskos* 12. Helsinki.
- Tomanterä, L. 1986. Jewellery or technology imported? The late Iron Age and related problems. *Traces of the Central Asian in the North*: 263–278. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 194, Helsinki.
- Tuomenoja, S. 2014. Viikinkiaikaisten raha-arteiden kätköpaikat. *Tutkimusta ja kestäilyä. Suomen Numismaattinen Yhdistys 1914–2014*: 37–45. Suomen Numismaattisen Yhdistyksen julkaisuja n:o 7, Helsinki.
- Uino, P. 1997. Ancient Karelia : archaeological studies. Muinais-Karjala: arkeologisia tutkimuksia. *SMYA* 104. Helsinki.

Loppuviitteet

- 1 Käsillä oleva artikkeli on päivitetty versio aikaisemmin julkaisemastani artikkelista *Halskedjan i Linnaniemiskatten* (Jonsson 2009: 1–16).

FM Eeva Jonsson työskentelee Tukholman yliopiston Numismaattisessa Tutkimusryhmässä projektissa ”Fluctuations in the Import of Coins from the German Empire c. 950–1150”

eeva.jonsson@ark.su.se
 Numismatiska Forskningsgruppen
 Stockholms Universitet
 106 91 Stockholm
 Sverige

Mitä rahat voivat kertoa Linnaniemen viikinkiaikaisesta kaulaketjusta? Uusia tulkintoja vanhasta kätköstä

LIITE: Linnaniemen kätköön kuuluvat rahat

		Ajoitus	Huomautukset
SASSANIDIT			
Xusro II 590–628			
1	RD (Rayy) 26. Granberg 1482	616	Kiinni kaulaketjussa, drakhma
2	D (Darbgard) 35. Granberg 1483	625	Silmukka, drakhma
KALIFAATTI			
Abbasidit			
Abu l- 'abbas al Saffah 749–754			
3	al Kufah 132–136 j.H. Granberg 1484	751	Merkkejä silmukasta
Al Mu 'tamid 870–892			
4	Arminijah 261–269 j.H. Granberg 1485	874–83	Jäänteitä silmukasta
5	Samarqand 279 j.H. Granberg 1486	892/3	Kiinni kaulaketjussa
Al-Muqtadir 908–932			
6	Madinat al-Salam 300 j.H. Granberg 1487	912/3	Kiinni kaulaketjussa
Al-Radi 934–940			
7	Madinat al-Salam 322 j.H. Granberg 1488	934	Merkkejä silmukasta
Samanidit			
Isma 'il b. Ahmad 892–907			
8	Balkh 293 j.H. Granberg 1493	905/6	Silmukka
9	Samarqand 282 j.H. Granberg 1490	895	Jäänteitä silmukasta
10	Samarqand 292 j.H. Granberg 1492	904/5	Kiinni kaulaketjussa
11	al-Shash 281 j.H. Granberg 1489	894/5	Silmukka
12	al-Shash 283 j.H. Granberg 1491	896/7	Jäänteitä silmukasta
13–14	al-Shash 293 j.H. Granberg 1494–1495	905/6	Jäänteitä silmukasta

	Ahmad b. Isma'il 907–913		
15	Andarabah 299 j.H. Granberg 1498	911/12	Silmukka
16	Andarabah 295–299 j.H. Granberg 1499	907–912	Merkkejä silmukasta Niitin reikä
17	Samarqand 301 j.H. Granberg 1500	913/4	Silmukka
18	al-Shash 296 j.H. Granberg 1496	908/9	Jäänteitä silmukasta
19	al-Shash 298 j.H. Granberg 1497	910/11	Merkkejä silmukasta
	Nasr b. Ahmad 913–942		
20	Badahsan 302 j.H. Granberg 1501	913/4	Jäänteitä silmukasta
21	Nisabur 306 j.H. Granberg 1502	918/9	Jäänteitä silmukasta
22	Samarqand 325 j.H. Granberg 1505	936/7	--
23	al-Shash 313 j.H. Granberg 1503	925/6	--
24	al-Shash 322–9 j.H. Granberg 1504	933–941	Merkkejä silmukasta Niitti
	Nuh b. Nasr 942–954		
25	Samarqand 334 j.H. Granberg 1506	945	--
26	al-Shash 341 j.H. Granberg 1507	952/3	Jäänteitä silmukasta
	Mansur b. Nuh 961–976		
27	al-Shash 363 j.H. Granberg 1508	973/4	Merkkejä silmukasta
	Buwaihidit		
	Rukn ai-Daulah 932–976		
28	al-Muhammadiyah 349 j.H. Granberg 1511	960/1	Merkkejä silmukasta Niitin reikä

Mitä rahat voivat kertoa Linnaniemen viikinkiaikaisesta kaulaketjusta? Uusia tulkintoja vanhasta kätköstä

'Abud ai-Dawlah & Rukn ai-Dawlah 949–976			
29	Arragan 345 j.H. Granberg 1512	956/7	Silmukka
<i>Zijaridit</i>			
Bistun b. Wasmagir 967–976			
30	Gurgan 357–356 j.H. Granberg 1513	967–970	Silmukka
<i>Uqailidit</i>			
Husam al-Dawlah & Ganah al-Dawlah 996–1000			
31	al-Mausil (387–389 j.H.) Granberg 1515	997–999	Silmukka
<i>Samanidien jäljitelmät</i>			
Ahmad b. Is' mail			
32	"al-Shash 2(9)7" j.H. Granberg 1509	"909/10"	Merkkejä silmukasta Niitti
<i>Brakteaatti</i>			
'Abdalmalik b. Nuh			
33	Granberg 1510	--	Niitti
VOLGA BULGARIA			
Mu' min b. al-Hasan			
34	Bulgar 366 j.H. Granberg 1514	976/7	Jäänteitä silmukasta
SAKSALAINEN KEISARIKUNTA			
<i>Reininmaa</i>			
Köln			
35	Arkkipiispa Hildolf 1076–1079. Häv. 360. Salmo 35:521. 1,52 g.		--
<i>Andernach</i>			
36	Arkkipiispa Pilgrim & keisari Konrad II 1027–1036. Salmo 38:25. 1,13 g.		--
<i>Westfalen</i>			
Dortmund			
37	Kuningas Heinrich IV 1056–1084. Dbg 766a)(766. Salmo 43:50. 1,46 g.		--
Münster			
38–39	Lyöttäjä? (noin vuoden 1075 jälkeen). Dbg 767. Berghaus 1968, 16:1–2. Salmo 44:1–2. 1,49 g, 1,33 g.		--

<i>Ala-Saksi</i>		
Goslar		
40	Keisari Heinrich IV 1084–1106. Dbg 671. Salmo 54:8. 1,12 g.	--
41	Kuningas Hermann von Salm 1081–1088. Dbg 676/676a. Salmo 54:20. 1,119 g.	--
Herford		
42–43	Lyöttäjä? Dbg 650var. Berghaus 1968, 16:4. Salmo 60:1–2. 1,24 g, 1,13 g.	--
Magdeburg		
44–45	Lyöttäjä? Dbg 650var. Salmo 64:37–38. 1,14 g, 1,19 g.	--
Franken		
Mainz		
46	Arkkipiispa Ruthard 1088–1109. Dbg 815var. Salmo 75:331. 0,87 g.	--
Svaabia		
Strassburg		
47	(Keisari Konrad II 1024–1039). Lyöty noin 1046–1053. Dbg 707. Salmo 78:52. Pronssisilmukka.	
Baijeri		
Regensburg		
48	Kuningas Heinrich III 1039–1042. Dbg.–Hahn 38B. Salmo 87:21. 1,48 g.	--
Tuntematon		
Lyöntipaikka? (Bouillon?)		
49	Lyöttäjä? Salmo 93:147. 0,93 g.	--
ENGLANTI		
<i>Æthelred II 978–1016</i>		
Long Cross tyyppi		
50	Huntingdon, Ælfric. Helsinki SCBI 209. 1,65 g.	Jäänteitä silmukasta
51	Lontoo, Leofstan. Helsinki SCBI 287. 1,57 g.	Jäänteitä silmukasta Hyvin kulunut
52	Southampton, Spileman. Helsinki SCBI 330. 1,46 g.	Jäänteitä silmukasta
Subsidiary Long Cross tyyppi		
53	Cambridge, Edwine. Helsinki SCBI 371. 1,41 g.	Perforoitu
Last Small Cross tyyppi		
54	Cissbury, Ciolnoth. Helsinki SCBI 455. 1,53 g.	--
55	Lincoln, Bruntat. Helsinki SCBI 485. 1,66 g.	Perforoitu

Mitä rahat voivat kertoa Linnaniemen viikinkiaikaisesta kaulaketjusta? Uusia tulkintoja vanhasta kätköstä

Cnut 1016–1035		
Quatrefoil tyyppi		
56	Maldon, Ælfwine. Helsinki SCBI 678. 1,03 g.	--
Pointed Helmet tyyppi		
57	Lontoo, Wynstan. Helsinki SCBI 810. 1,07	--
58	York, Wulnoth. Helsinki SCBI 844.	Kiinni kaulaketjussa
Harold I 1035–1040		
Fleur-de-Lis tyyppi		
59	Lincoln, Osmund. Helsinki SCBI 888.	Kiinni kaulaketjussa
Edward Tunnustaja 1042–1066		
Radiate Small Cross tyyppi		
60	Leicester, Sæwine. Helsinki SCBI 897.	Kiinni kaulaketjussa
William I 1066–1087		
Sword tyyppi		
61	Exeter, Semær. Helsinki SCBI 910. 1,36 g.	--
William II 1087–1100		
62	Lontoo, Edric. Helsinki SCBI 916. 1,39 g.	--
SKANDINAVIA		
Anglosaksisen tyypin jäljitelmä		
63	Æthelred II, Long Cross tyyppi. Helsinki SCBI 978. Malmer 1997, 375.1533. 1,33 g.	
TANSKA		
64	Knut Suuri 1018–1035. Lund. ”Lontoo, Brinoth”. Helsinki SCBI 650. Malmer 1997, 707.1903. 1,22 g.	
65	Sven Estridsen 1047–1074. Lund. Hbg 6.	Kiinni kaulaketjussa